

ΡΩΜΑΙΟΙ ΠΑΤΡΩΝΕΣ ΚΑΙ «ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΑΤΟΙ ΚΑΙΡΟΙ»
(ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΠΙΓΡΑΦΗ SEG 32. 825 ΤΗΣ ΠΑΡΟΥ)

Μεταξύ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἀφροδισιάδας πού δημοσίευσε πρόσφατα ἡ J. Reynolds περιλαμβάνεται μιὰ ἐνδιαφέρουσα ἐπιστολή τὴν ὁποία ἀπέστειλε ὁ διοικητὴς τῆς Κιλικίας Κόιντος Ὀππιος (Q. Oppius) πρὸς τοὺς ἄρχοντες, τὴ βουλή καὶ τὸ δῆμο τῆς πόλης, ἐνῶ βρισκόταν στὴν Κῶ, μετὰ τὴ νίκη τοῦ Σύλλα ἐπὶ τοῦ Μιθριδάτη τὸ 85 π.Χ. Στὴν ἐπιστολή αὐτὴ ὁ Ρωμαῖος ἀξιωματοῦχος ἐκφράζει καταρχὴν τὴς εὐχαριστίες του γιὰ τὸ τιμητικὸ ψήφισμα πού τοῦ ἐπέδωσε πρεσβεία τῆς πόλης καὶ γιὰ τὴν προθυμία μὲ τὴν ὁποία οἱ Ἀφροδισιεῖς τοῦ παρεῖχαν στρατιωτικὲς ἐνισχύσεις, ὅταν δυνάμεις τοῦ Μιθριδάτη τὸν πολιορκοῦσαν στὴ Λαοδίκεια τὸ 88 π.Χ. Ἐπίσης τοὺς διαβεβαιώνει ὅτι θὰ φροντίσει γιὰ τὴν ἀσφάλειά τους καὶ ὅτι ἔχει τὴν πρόθεση νὰ ἐνημερώσει τὴ σύγκλητο καὶ τὸ ρωμαϊκὸ λαὸ γιὰ τὴ στάση τους κατὰ τὴ διάρκειά τοῦ πολέμου, ἐνόψει προφανῶς τῶν ἀποφάσεων πού ἐπρόκειτο νὰ πάρει ἡ ρωμαϊκὴ σύγκλητος γιὰ τὴς πόλεις τῆς Καρίας μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου μὲ τὸν Μιθριδάτη. Στὸ τέλος τῆς ἐπιστολῆς τοὺς πληροφορεῖ ὅτι ἀποδέχεται τὸ αἴτημα πού τοῦ ὑπέβαλαν οἱ πρέσβεις νὰ γίνεῖ πατρῶν τῆς πόλης τους: *παρεκάλεσαν ὅπως ἐξῆ τῆ [ἐ]μῆ πατρωνῆα καὶ ὑμεῖν χρῆσθαι· τούτους ἐγὼ ἀνεδεξάμην, καταλογῆς ἔνεκεν τῆς ἡμετέρας πόλεως, ἐμὲ τοῦ δήμου τοῦ ἡμετέρου πατρῶνα ἔσεσθαι* (στ. 49-53)¹.

Σχολιάζοντας τοὺς τελευταίους στίχους ἡ ἐκδότρια ἐπισημαίνει ὅτι στίς ἐλληνικὲς ἐπιγραφὲς δὲν μᾶς ἔχει σωθεῖ καμία ἄλλη παρόμοια περιγραφή ὅπου Ρωμαῖος ἀξιωματοῦχος νὰ ἀποδέχεται αἴτημα γιὰ τὴν ἀνάληψη προστασίας πόλης, καὶ ἐπίσης ὅτι, μὲ τὰ δεδομένα πού ἔχουμε, τὸ παραπάνω χωρίο μᾶς παρέχει τὴν πρῶτὴ ἐπιγραφικὴ μαρτυρία τῆς λέξης *πατρωνεία*². Ἐξίσου

* Εὐχαριστῶ τὸν καθηγ. Ἴω. Τουλουμάκο γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ ἠθικὴ ὑποστήριξή του κατὰ τὴ σύνταξη τοῦ παρόντος ἄρθρου. Εὐχαριστίες ἀνήκουν ἀκόμη στὸν ἐπίκ. καθηγ. ἼΕ. Βουτυρά, τὸν λέκτ. Γ. Σουρῆ καὶ τὸν φίλο ἸΑ. Κοντογιάννη γιὰ χρήσιμες ὑποδείξεις τους, ὅπως ἐπίσης τὴν Ἔφορο τῆς ΚΑ Ἐφορείας Προϊστορικῶν καὶ Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Φ. Ζαφειροπούλου πού μοῦ ἐπέτρεψε νὰ μελετήσω τὴν ἐπιγραφή.

1. J. Reynolds, *Aphrodisias and Rome*, Cambridge 1982, doc. 3, στ. 49-53 [JRS Monographs No 1].

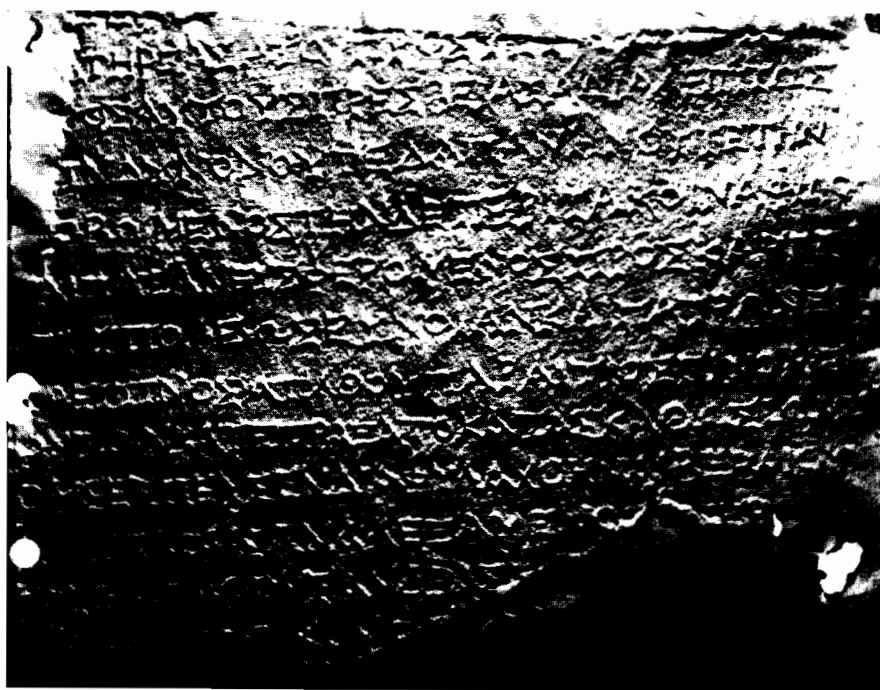
2. Ὁ.π., 20. Ἀπὸ ὅσο γνωρίζω, στίς ἐλληνικὲς γραμματειακὲς πηγὲς ὁ ὅρος *πατρωνεία* ἀναφέρεται δύο φορές σὲ σχέση ὁμως μὲ τὴν ἴδρυση καὶ τὴν ἐξέλιξη τοῦ θεσμοῦ στοὺς Ρωμαίους· βλ. Διονυσ. Ἀλικαρν. *Ρωμαϊκὴ Ἀρχαιολ.* II, 10 καὶ Πλουτάρχ. *Ρωμ.* 13.

ἀξιοσημείωτο είναι ὅμως ὅτι ἡ ἐπιγραφή τῆς Ἀφροδισιάδας μαρτυρεῖ τὸ ἐνδιαφέρον μιᾶς ἐλληνικῆς πόλης γιὰ τὴν ἀναζήτηση Ρωμαίου πάτρωνος, ἐνέργεια πού, ἀπ' ὅσο τουλάχιστον γνωρίζω, ἀναφέρεται σπάνια στὶς ἐλληνικὲς ἐπιγραφές. Συγκεκριμένα, μολονότι ὁ θεσμὸς τῆς ρωμαϊκῆς πατρωνείας στὸν ἐλληνικὸ χῶρο δὲν ἔχει μελετηθεῖ ἀκόμη διεξοδικά, οἱ μαρτυρίες (σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἐπιγραφικῆς) πού διαθέτουμε γιὰ Ρωμαίους πάτρωνες ἐλληνικῶν πόλεων εἶναι δύο εἰδῶν: εἴτε (α) οἱ πόλεις ἀναγόρευαν Ρωμαίους ἀξιωματοῦχους σὲ πάτρωνές τους, γιὰ νὰ τοὺς κολακέψουν ἢ —σπανιότερα— γιὰ νὰ δηλώσουν τὴν εὐγνωμοσύνη τους, ἐξαιτίας τυχόν εὐεργεσιῶν πού δέχθηκαν ἀπὸ αὐτούς³, εἴτε (β) οἱ πάτρωνες διορίζονταν ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ σύγκλητο, κάτι πού ἀναφέρεται βέβαια πολὺ σπάνια⁴.

Ἵστούσο ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ ἡ μαρτυρία πού διασώζει ἡ ἐπιγραφή τῆς Ἀφροδισιάδας δὲν εἶναι ἡ μοναδική. Σὲ ἓνα ἀνέκδοτο ἕως τώρα τιμητικὸ

3. Βλ. τελευταία Ἰ. Τουλουμάκου, *Zum römischen Gemeindepatronat im griechischen Osten*, *Hermes* 116 (1988) 304-324, ὅπου μελετᾶται ἡ ἀρνητικὴ παράσταση πού συνδεόταν μὲ τὸν ρωμαϊκὸν προέλευσης ὄρο πάτρων σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς παραδοσιακοὺς ἐλληνικοὺς χαρακτηρισμοὺς *εὐεργέτης*, *σωτήρ* καὶ *κτίστης*. Ἐκεῖ διατυπώνεται ἡ ἀποψη ὅτι τὴν πρωτοβουλία γιὰ τὴν εἰσαγωγή τοῦ θεσμοῦ τὴν πῆρε ἡ ρωμαϊκὴ σύγκλητος γιὰ λόγους ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ 3. Μακεδονικοῦ πολέμου ἢ λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἑναρξή του, ὅταν σκληρύνθηκε ἡ πολιτικὴ τῆς Ρώμης ἀπέναντι στὰ ἐλληνικὰ κράτη, χωρὶς βέβαια αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι δὲν θὰ ὑπῆρχαν καὶ πρὶν ἀπὸ τὴ φάση τῆς κρίσης τοῦ ρωμαϊκοῦ ἱμπεριαλισμοῦ μεμονωμένα παραδείγματα ἐλληνικῶν πόλεων πού θὰ χαρακτήρισαν Ρωμαίους ἀξιωματοῦχους ὡς πάτρωνες. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ὁ Ρωμαϊκὸς τίτλος δὲν μπόρεσε νὰ ἐκτοπίσει τοὺς ἐλληνικοὺς χαρακτηρισμοὺς πού ἀναφέρθηκαν παραπάνω, ἐξαιτίας τῆς ἀρνητικῆς παράστασης πού ἀνακαλοῦσε, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ οἱ ἴδιοι οἱ Ρωμαῖοι ἀξιωματοῦχοι προτιμοῦσαν προφανῶς τοὺς τελευταίους. Ἡ πρώτη βέβαιη μαρτυρία Ρωμαίων πατρῶνων ἐλληνικῆς πόλης, τῆς Τέω, πού παραδίδεται ἀπὸ τὸ περίφημο ψήφισμα *Syll.*³ 656 (= *IGRR* IV, 1558), χρονολογεῖται λίγα χρόνια μετὰ τὸ 166 π.Χ.· βλ. Ἰ. Τουλουμάκου, *ὁ.π.*, 307-8 μὲ τὴν παλαιότερη βιβλιογραφία. Τοὺς Ρωμαίους πάτρωνες ἐλληνικῶν πόλεων τῆς ἡπειρωτικῆς καὶ νησιωτικῆς Ἑλλάδος στὸ χρονικὸ διάστημα 146-27 π.Χ. συγκεντρώνει ἡ Μ. J. Payne, *APETAΣ ENEKEN: Honors to Romans and Italians in Greece from 260 to 27 B.C.*, Diss. Michigan State University 1984, σ. 396-399. Γιὰ ἄλλους πάτρωνες στὴν ἐλληνικὴ Ἀνατολή κυρίως κατὰ τὴ ρεπουμπλικανικὴ περίοδο βλ. ἐπίσης Κλ. Tuchelt, *Frühe Deknmäler Roms in Kleinasien. Teil I: Roma und Promagistrate*, Tübingen 1979, σ. 135-247 passim [Instabuler Forschungen, 23] καὶ G. Chiransky, *Rome and Cotys. Two Problems*, *Athenaeum* 60 (1982) 475-478.

4. Βλ., π.χ., τὴν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή *IGRR* IV, 968 ἀπὸ τὴ Σάμο, ὅπου τιμᾶται γιὰ τὴς εὐεργεσίες του πρὸς τὸ τοπικὸ ἱερὸ τῆς Ταυροπόλου Ἀρτέμιδος ὁ Gn. Dometius Ahenobarbus, πρέσβυς (*legatus*) τοῦ Μ. Aquilius στὴν Καρία κατὰ τὸν πόλεμο ἐναντίον τοῦ Ἀριστόνικου τὸ 129 π.Χ. καὶ ἀργότερα ὑπατος τὸ 122 π.Χ. Στὴν ἐπιγραφή αὐτὴ ἀναφέρεται γιὰ τὸν πατέρα τοῦ τιμώμενου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε μέλος τῶν συγκλητικῶν ἐπιτροπῶν πού στάλθηκαν στὴν Ἑλλάδα τὸ 169 καὶ τὸ 167 π.Χ., ὅτι διορίσθηκε πάτρων τῶν Σαμίων ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ Σύγκλητο ('*Ὁ δῆμος ὁ Σαμίων Γναῖον Δομέτιον Γναῖον υἱόν, τοῦ δοθέντος ὑπὸ τῆς συγκλήτου πάτρωνος τῶ δῆμῳ*). Γιὰ τὴ σχετικὴ μὲ τὴ χρονολόγηση τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τὴν ταύτιση τῶν προσώπων βιβλιογραφία βλ. Ἰ. Τουλουμάκου, *ὁ.π.*, 310 σημ. 23-25.



α) SEG 32. 825, στ. 13-25.



β) SEG 32. 825, στ. 24-25 (λεπτομέρεια).

ψήφισμα ἀπὸ τὴν Κολοφώνα ποὺ χρονολογεῖται ἀπὸ τὸν L. Robert στὸν 2. αἰ. π.Χ. ἀναφέρεται ὅτι ὁ τιμώμενος, κάποιος Πολεμαῖος, χάρη στὶς φιλικές σχέσεις (φιλία) ποὺ σύναψε μὲ σημαίνοντες Ρωμαίους πολιτικούς (ἡγούμενοι), ὡς πρέσβυς στὴ Ρώμη, κατόρθωσε νὰ ἐξασφαλίσει τὴν πατρωνεία τους πρὸς ὄφελος τῆς πατρίδας του (ἐνέτευχεν μὲν τοῖς ἡγούμενοις Ρωμαίοις καὶ φανείς ἄξιος τῆς τῶν ἐκείνων φιλίας τὸν ἀπὸ ταύτης καρπὸν τοῖς πολεῖταις περιποίησεν, πρὸς τοὺς ἀρίστους ἄνδρας τῆι πατρίδι συνθέμενος πατρωνείας)⁵.

Ἄνάλογο παράδειγμα ἀναζήτησης Ρωμαίων πατρῶνων καὶ σύναψης πατρωνικῶν σχέσεων μὲ αὐτὰ τῆς ἐπιστολῆς ἀπὸ τὴν Ἐφροδισιάδα καὶ τοῦ ψηφίσματος ἀπὸ τὴν Κολοφώνα μᾶς προσφέρει, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἓνα ὄχι πλήρως σωζόμενο τιμητικὸ ψήφισμα ἀπὸ τὴν Πάρο. Τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς, ποὺ δημοσιεύθηκε γιὰ πρώτη φορά ἀπὸ τὸν Ἄ. Κ. Ὁρλάνδο, ἔχει ὡς ἑξῆς⁶:

Ἔδοξεν τῆι βουλῆι καὶ τῶι δήμῳ Ἐπιάναξ Ἐπιάνακτος εἶπεν ὑπὲρ ὧν προεγράψαντο οἱ ἄρχοντες ὅπως Τιμησιῶν Ἐπιάνακτος, ὁ πρεσβεύσας εἰς Κρήτην τρίς περὶ τῆς τῶν δανείων ἀποδόσεως, ὧν ὄφειλεν ἡ πόλις, ἐπαινεθῆι καὶ τιμηθῆι καὶ στεφανωθῆι καθ' ὅ,τι ἂν τῆι βουλῆι καὶ τῶι δήμῳ δόξῃ·
 5 ἐπειδὴ Τιμησιῶν Ἐπιάνακτος ἀνὴρ ἀγαθὸς ὧν καὶ πατροπαράδοτον διὰ προγόνων παραλαβὼν τὴν πρὸς τὸν δῆμον εὐνοίαν διὰ παντὸς τοῦ βίου ταύτην αὐξῶν διατετέλεκεν καὶ λέγων καὶ πράττων ἐν παντὶ καιρῶι τὰ συμφέροντα τῆι πόλει, διακειμένός τε εὐσεβῶς μὲν πρὸς τοὺς θεοὺς, φιλοστοργῶς δὲ πρὸς τὴν πατρίδα, φιλαγάθως δὲ πρὸς τοὺς πολίτας ἐν τε ταῖς

5. Τὸ ψήφισμα ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν L. Robert, Théophrane de Mytilene à Constantinople, CRAI 1969, 43· πρβ. Fr. Quass, *Hermes* 112 (1984) 204.

6. Ἡ ἐπιγραφή βρέθηκε ἀπὸ τὸν Ἄ. Κ. Ὁρλάνδο κατὰ τὶς ἐργασίες ἀναστύλωσης τῆς Ἐκατονταπυλιανῆς τῆς Πάρου καὶ παρουσιάστηκε γιὰ πρώτη φορά ἀπὸ τὸν ἴδιο στὸ Γ' Κρητολογικὸ Συνέδριο· βλ. Δάνειον τῆς Πάρου ἐκ τῆς Κρήτης κατὰ τοὺς ἐλληνιστικούς χρόνους, *Πεπραγμένα τοῦ Γ' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου 1971*, I, Ἀθῆναι 1973 (στὸ ἐξῆς: *Πεπραγμένα*), σ. 199-205 μὲ φωτογραφία τοῦ κειμένου ποὺ καταλαμβάνουν μόνο οἱ στίχοι 1-12 (πρβ. J. καὶ L. Robert, *Bull. épigr.* 1974, 417). Ἐκτοτε τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς ἀναδημοσιεύθηκε δύο φορές στὸ *SEG* 32, 825 καὶ ἐν μέρει (στ. 1-13) στὸ ἔργο τοῦ L. Migeotte, *L'Emprunt public dans les cités grecques. Recueil des documents et analyse critique*, Québec/Paris 1984, σ. 216. Ὅπως μπορεῖ νὰ διαπιστώσει κανεὶς μὲ τὴ βοήθεια τῆς φωτογραφίας τοῦ ἐκτύπου, ποὺ πῆρα τὸ καλοκαίρι τοῦ 1986 στὸ Μουσεῖο τῆς Πάρου, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ ἀποσπασματικὰ σωζόμενο τμήμα τοῦ ψηφίσματος ἢ ἀνάγνωση τοῦ Ἄ. Κ. Ὁρλάνδου περιέχει τὰ ἐξῆς σφάλματα: στὸν στίχο 18 θὰ πρέπει νὰ ἀναγνωσθεῖ [.....]αι, ἐνῶ στὸν στίχο 19 ἡ λέξη εὐνοία θὰ πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ εὐνοίαν. Στὸ τέλος τοῦ στίχου 23 ὁ Ὁρλάνδος διαβάζει [ύ]περονη, τὰ ἔχνη ὅμως τῶν γραμμάτων ποὺ σώζονται δὲ δικαιολογοῦν τὴν ἀνάγνωση αὐτῆ, καθὼς στὴν καλύπτερη περίπτωση διακρίνεται μόνο τὸ πᾶν μέρος τριῶν γραμμάτων, δηλ. τοῦ π, τοῦ ε καὶ τοῦ ρ. Στὸν στίχο 25 τὰ ἔχνη τῶν σωζομένων γραμμάτων ἐπιτρέπουν τὴν ἀνάγνωση ἐλκόνω[ς]. Γιὰ τοὺς στίχους 21-2 οἱ J. καὶ L. Robert, ὁ.π., πρότειναν τὴ συμπλήρωση: καὶ τὰς καθωσιωμ[ε] /νας τοῖς θεοῖς (ὄνομα θεῶν) προσόδ[ου]ς ἔσπευσεν διαφυλαχθῆναι βεβαίους.

- 10 ἐπιμελείαις καὶ λειτουργίαις καὶ ἱερωσύναις καὶ ἀρχαῖς ταῖς ἐπισημοτά-
ταις ὑγιῶς ἀνέστραπται καὶ δσίως καὶ δικαίως καὶ φιλαγάθως πρεσβεί-
[ας ἀναδεξάμενος ἐν τ]οῖς ἀναγκαιοτάτοις καιροῖς καὶ περὶ τῶν μεγίστων
[τῆι πόλει συμφερόντων δια]τετέλεκεν
[κ]ατηργάσατο πρὸς ιε... σ.....
15 [π]ρὸς αὐτοὺς πρεσβείας ἀδιαλείπτως
[οὔτε κ]ίνδυνον οὔτε δαπάνην οὔτε τὴν
[κακοπαθίαν οὐδαμῶς πρὸ- ἢ ὑφ]ορώμενος τὴν δὲ περὶ τὰ κοινὰ φιλο-
[τιμίαν]οι πᾶσαν εἰσφερόμενος προσκαρτε-
[ρίαν]τῆς πόλεως εὐνοίαι καὶ πατρωνεῖ
20 [αι]αἰί τινος ἀγαθοῦ παραίτιος γινόμε-
[νος]οντων κατεπράξατο καὶ τὰς καθωσιωμέ-
[νας]ους ἔσπευσεν διαφυλαχθῆναι βεβαίους
[c. 29-30 l.]καὶ πλόας ἀναδεξάμενος [ὑ]περοηγ
[c. 29-30 l.]τοὺς ἀγαθοὺς ἀνδρας.....
25 [c. 38-40 l.]γικὸν οἰο.....

Ἐξαιτίας τῶν χρονολογικῶν καὶ ἐρμηνευτικῶν προβλημάτων ποὺ θέτει ἡ παραπάνω ἐπιγραφή κρίνουμε σκόπιμο νὰ ἀποδώσουμε διεξοδικὰ τὸ περιεχόμενον της.

Ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος τῆς Πάρου ἀποφασίζουν νὰ τιμῆσουν κάποιον Τιμησιφῶντα γιὰ τοῦ Ἐπιάνακτος, ὕστερα ἀπὸ εἰσήγησιν τῶν ἀρχόντων τῆς πόλης καὶ πρότασιν τοῦ Ἐπιάνακτος Ἐπιάνακτος, προφανῶς ἀδελφοῦ του. Ὁ Τιμησιφῶν Ἐπιάνακτος ἀναφέρεται καταρχὴν ὡς ὁ πρεσβεύσας εἰς Κρήτην τρίς περὶ τῆς τῶν δανείων ἀποδόσεως, ὧν ὄφειλε ἡ πόλις (στ. 2-3). Ἡ φράσις αὐτὴ σημαίνει κατὰ πάσα πιθανότητα ὅτι ὁ τιμώμενος πολίτης πῆγε εἰς τὴν Κρήτην τρεῖς φορές, γιὰ νὰ διαπραγματευθεῖ μετὰ τὸν δανειστὴ (ἢ τοὺς δανειστῆς) τὴν ἐξόφλησιν τῶν δανείων, ἐπειδὴ ἡ Πάρος ἀντιμετώπιζε δυσκολίας⁷. Στὸ σκεπτικὸν τοῦ

7. Βλ. L. Migeotte, *ὁ.π.*, σ. 217, ὅπου δικαιολογημένα ἀμφισβητεῖται ἡ ὑπόθεσις τοῦ Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου, *Πεπραγμένα*, σ. 202 ὅτι ὁ τιμώμενος μετέβη εἰς τὴν Κρήτην, γιὰ νὰ καταβάλῃ τὶς ὀφειλόμενες εἰς τοὺς δανειστῆς δόσεις. Τὸ ἐπίρρημα τρίς προσδιορίζει βέβαια τὴν μετοχὴν πρεσβεύσας καὶ ὄχι τὸ οὐσιαστικὸν ἀποδόσεως. Ἀξίζει ἐπίσης νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι, ἐὰν ἐπρόκειτο γιὰ μίαν κανονικὴν ἐξόφλησιν δανείων, θὰ ἦταν δύσκολον νὰ ἐξηγηθῶν τόσο αὐτὸ καθ'αυτὸ τὸ γεγονός ὅτι οἱ Πάριοι ἐκδίδουν γιὰ τὸ λόγον αὐτὸ τιμητικὸν ψήφισμα (βλ. ἤδη L. Migeotte, *ὁ.π.*) ὅσο καὶ ἡ σύνδεσις τῶν πρεσβειῶν ποὺ ἀνέλαβε ὁ τιμώμενος καὶ ἀσφαλῶς αὐτῶν πρὸς τὴν Κρήτην μετὰ ἀναγκαιοτάτους καιροῦς. Ἀντίθετα, ὅπως παρατηρεῖ πρόσφατα καὶ ἡ Α. Πετροπούλου, *Beiträge zur Wirtschafts- und Gesellschaftsgeschichte Kretas in hellenistischer Zeit*, Diss. Frankfurt a. Main 1985 [Europäische Hochschulschriften; Reihe 3, Geschichte u. ihre Hilfswiss., Bd. 240], σ. 62, ἀνοικτὸ παραμένει τὸ ζήτημα τῆς ταυτότητος τοῦ/τῶν δανειστῆ/δανειστῶν. Ἡ ἀρχικὴ ὑπόθεσις τοῦ Ἀ. Κ. Ὁρλάνδου, *Πεπραγμένα*, σ. 204, ὅτι πρόκειται γιὰ κατοίκους τῆς Ἀλλαρίας, ἐπειδὴ οἱ δύο πόλεις εἶχαν συνάψει τὸν 2. αἰ. π.Χ. συνθήκη

ψηφίσματος που ἀκολουθεῖ δὲν παραδίδεται τίποτε σχετικὰ μὲ τὸ τί συγκεκριμένε-
να ἀφοροῦσαν αὐτὲς οἱ διαπραγματεύσεις οὔτε ἂν ὑπῆρξαν ἐπιτυχεῖς, γίνεται
ὅμως, ὅπως συμβαίνει ἄλλωστε σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις, ἀναδρομὴ στὶς σπου-
δαῖες καὶ ποικίλες προσφορὲς τοῦ πολίτη πρὸς τὴ γενέτειρά του. Πληροφοροῦμα-
στε δηλαδὴ ὅτι ὁ Τιμησιφῶν διατήρησε τὴν εὐνοίαν τῶν προγόνων του πρὸς τὸν
δῆμο ἐπιδεικνύοντας τὸ γενικὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν πόλη μὲ τὴν ἀνάληψη
λειτουργιῶν καὶ ἀξιωμάτων, ἐνῶ ἀμέσως παρακάτω συνδέονται οἱ πρεσβεῖες ποὺ
ἀνέλαβε κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ ἀσφαλῶς αὐτὲς πρὸς τὴν Κρήτη μὲ κρίσιμες
περιστάσεις (*ἀναγκαιότατοι καιροί*) γιὰ τὴν Πάρο (στ. 5-12). Οἱ ἐπόμενοι στίχοι
(13-18) δὲν μᾶς ἔχουν σωθεῖ παρὰ ἀποσπασματικά, ἀπὸ τὶς σωζόμενες φράσεις
ὡστόσο προκύπτει ὅτι γίνεται ἀναφορὰ στὶς ταλαιπωρίες ποὺ ὑπέστη καὶ στὶς
δαπάνες ποὺ ὑποβλήθηκε ὁ τιμώμενος πολίτης κατὰ τὴ διάρκεια συγκεκριμένων
πρεσβειῶν πρὸς κάποια πρόσωπα (*πρὸς αὐτοὺς*), κατὰ πάσα πιθανότητα τοὺς
Κρῆτες δανειστὲς τῆς πόλης. Στὴ συνέχεια (στ. 18-21), ἀφοῦ ἐξαίρεται ἡ
καρτερικότητα ποὺ ἐπέδειξε κατὰ τὴ διάρκεια τῶν πρεσβειῶν αὐτῶν, γίνεται
λόγος γιὰ κάποιαν *πατρωνείαν* μέσω τῆς ὁποίας προσέφερε μία ἀκόμη εὐεργεσία
στὴν πατρίδα του⁸. Γιὰ τὶς παραπάνω εὐεργεσίες οἱ Πάριοι σύμφωνα μὲ τὴν
πρόταση τοῦ ἀδελφοῦ του ἀποφασίζουν νὰ τιμῆσουν τὸν Τιμησιφῶντα Ἐπιάνα-
κτος μεταξὺ ἄλλων καὶ μὲ τὴν ἀνέγερση ἑνὸς ἀνδριάντα, ὅπως μποροῦμε νὰ
συμπεράνουμε ἀπὸ τὴ λέξη *εἰκόνο[ς]* ποὺ παραδίδεται στὸν τελευταῖο στίχο τοῦ
ψηφίσματος. Ἡ ἴδια λέξη μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπληρώσουμε τὸ τμήμα τῆς
προτροπικῆς φόρμουλας στὴν ὁποία ἀπαντᾷ ὡς ἐξῆς⁹:

ἰσοπολιτείας (βλ. *IC* ii, 2), δὲν εἶναι ἀσφαλῶς ἀναγκαστική. Τὸ πρόβλημα τῆς προέλευσης τῶν
δανειῶν ἐξακολουθεῖ νὰ ὑφίσταται καὶ μετὰ τὸ πρόσφατο ἄρθρο τοῦ Σ. Β. Σπυριδάκι, Pagos,
Allaria and the Cretan Koinon, *Ἀριάδνη ΕΕΠΚ* 1 (1983) 9-26, ἰδιαίτερα σ. 24 κ.έ. (πρβ. *SEG*
32. 825) ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι τὰ δάνεια προέρχονταν ἀπὸ τὸ *Κοινὸν τῶν Κρητῶν*, ἐπειδὴ,
κατὰ τὴ γνώμη του, ἡ λέξη *Κρήτη* στὸ στίχο 3 τοῦ ψηφίσματος χρησιμοποιεῖται ὡς *terminus*
technicus ἰσοδύναμος μὲ τὶς ἐκφράσεις *πάντες Κρηταιεῖς ἢ τὸ κοινὸν τῶν Κρητῶν*. Ἡ ἄποψη
αὐτὴ ποὺ εἶχε διατυπωθεῖ ἀπὸ τὸν ἴδιο καὶ μὲ ἀφορμὴ τὴ φράση *προσώπια ἃ ἀνέθηκεν Κρήτη* τοῦ
καταλόγου ἱεροποιῶν τῆς Δήλου *ID* 1442 A, στ. 66 (τοῦ 146/5 ἢ 145/4 π.Χ.), γιὰ νὰ
ἀνασκευασθεῖ δικαιολογημένα ἀπὸ τοὺς J. καὶ L. Robert, *Bull. épigr.* 1970, 413 μὲ τὴν
παρατήρηση ὅτι στὸν ἐν λόγω κατάλογο πρόκειται μόνο γιὰ τὸ ὄνομα τῆς ἀναθέτριας, δὲ
νομίζω ὅτι χρειάζεται περαιτέρω σχολιασμό. Στὸ ψήφισμά μας ἡ λέξη ἔχει γεωγραφικὴ μόνο
σημασία.

8. Δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ ἀποκλεισθεῖ ἡ πιθανότητα ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ ἔκαμε λόγο ὄχι γιὰ
πατρωνε[αν], ἀλλὰ γιὰ *πατρωνε[ας]*.

9. Ὅτι στὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ ψηφίσματος ἔχουμε τὴν «προτροπικὴ» φόρμουλα εἶχαν
παρατηρήσει ἤδη καὶ ὁ Ὀρλάνδος, *Πεπραγμένα*, 201 καὶ ὁ Migeotte, *ὁ.π.*, σ. 216 μὲ ἀφορμὴ τὴν
φράση *τοὺς ἀγαθοὺς ἀνδρας* ποὺ ἀναφέρεται στὸν στίχο 24 τοῦ ψηφίσματος. Ἀνάλογη δομὴ
παρουσιάζει ἡ «προτροπικὴ» φόρμουλα τοῦ γνωστοῦ παριανοῦ ψηφίσματος *IG* XII 5, 129
(τοῦ 2. αἰ. π.Χ.), στ. 26 κ.έ.: *ὅπως οὖν καὶ ὁ δῆμος φαίνεται τὰς καταξίας τιμὰς ἀπονέμων*, (...)
Ἀγαθῆ Τύχει, / δεδόχθαι ἐπαινεσαι Κίλλον Δημητρίου καὶ στεφανῶσαι αὐτόν. Γιὰ τὶς φράσεις

- 24 [...· ὅπως οὖν ὁ δῆμος φαίνεται τιμῶν] τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας, [Ἐπιάνθη
Τύχη,]
- 25 [δεδοχθαι τιμῆσαι μὲν Τιμησιφῶντα Ἐπιάνακτος] εἰκόνο[ς ἀναστάσει,
στεφανῶσαι δὲ κτλ.]
- ἦ
- [δεδοχθαι δοῦναι μὲν Τιμησιφῶντι Ἐπιάνακτος] εἰκόνο[ς ἀνάστασιν ἐν
στεφανῶσαι δὲ κτλ.]

Ἐκ τῶν πληροφοριῶν ποὺ δίνει ἡ ἀποσπασματικὰ σωζόμενη ἐπιγραφή ἀναφύονται δύο κυρίως προβλήματα. Τὸ πρῶτο ἀφορᾷ τὸ συγκεκριμένο περιεχόμενο τῶν φράσεων ὁ πρεσβεύσας εἰς Κρήτην τρίς περὶ τῆς τῶν δανείων ἀποδόσεως καὶ ἀναγκαιότατοι καιροί, μὲ ἄλλα λόγια τὶς αἰτίες ποὺ ὀδήγησαν τὴν Πάρο νὰ πάρει δάνεια ἀπὸ τὴν Κρήτη καὶ τὸ πῶς ἐξηγεῖται ἡ οἰκονομικὴ κρίση ποὺ ἀντιμετωπίζει τὴν ἐποχὴ τοῦ ψηφίσματος, κρίση ἡ ὁποία τὴν ἀναγκάζει νὰ μὴν μπορεῖ νὰ πληρώσει τὰ χρέη της. Τὸ δεύτερο ποὺ εἶναι τὸ σημαντικότερο καὶ ἀποτελέσει τὴν ἀφετηρία αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου ἀφορᾷ τὸ περιεχόμενο τοῦ παραδιδόμενου ὄρου *πατρωνεία*, δηλ. πότε καὶ γιατί ἡ πόλη ὑποχρεώθηκε νὰ ἀναζητήσει μέσω τοῦ τιμώμενου πολίτη Ρωμαίους, προφανῶς ἀξιωματούς, ὡς πάτρωνες. Ὅπως εἶναι εὐνόητο, γιὰ νὰ ἀπαντηθοῦν τὰ δύο αὐτὰ ἐρωτήματα πρέπει προηγουμένως νὰ ἐρευνηθεῖ τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο ἐντάσσεται ἡ ἐπιγραφή, μὲ ἄλλα λόγια νὰ συζητηθεῖ τὸ πρόβλημα τῆς χρονολόγησής της.

Ὁ πρῶτος ἐκδότης της Ἄ. Κ. Ὁρλάνδος κρίνοντας ἀπὸ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων της καὶ κυρίως τοὺς ἀκρέμονες ποὺ φέρουν ὀρισμένα ἀπὸ αὐτὰ (ἀῆθισμένα γράμματα) διαπιστώνει καταρχὴν ὅτι «θὰ πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἐπιγραφή δὲν δύναται νὰ εἶναι παλαιότερα τῶν μέσων τοῦ 3. αἰ. π.Χ., ἀφ' ὅτου δηλ. ἤρχισαν ἐφαρμοζόμενα τὰ συνεχισθέντα καὶ μέχρι τῶν ρωμ. αὐτοκρατορικῶν ἀκόμη χρόνων ἀῆθισμένα» γράμματα. Ἐχομεν οὕτω ὡς *terminus post quem* διὰ τὴν ἡμετέραν ἐπιγραφὴν τὸ ἔτος 250 π.Χ.». Στὴ συνέχεια, θεωρώντας πιθανὸ ὅτι τὰ δάνεια τῆς Πάρου προέρχονται ἀπὸ τὴν κρητικὴν πόλιν Ἄλλαρια, μὲ τὴν ὁποία ἡ Πάρος εἶχε συνάψει συνθήκη ἀσουλίας, ἐπισημαίνει ὅτι «ἡ περὶ ἐξοφλήσεως τοῦ δανείου ὁμιλοῦσα ἐπιγραφή ἡμῶν πρέπει νὰ εἶναι μεταγενεστέρα τῆς συνθήκης ἀσουλίας ἣτοι τοῦ 194, πρᾶγμα ὅπερ δὲν ἀντιβαίνει καὶ πρὸς τὴν παλαιογραφίαν τῆς ἐπιγραφῆς, ἀφ' οὗ οἱ ἡθισμένοι ἀκρέμονες συνεχίζονται καὶ καθ' ὅλον τὸν 2ον καὶ τὸν 1ον π.Χ. αἰῶνα καὶ ἔτι πλέον». Ὁ ἴδιος καταλήγει στὸ συμπέρασμα ὅτι «τὴν μὲν μετὰ τῶν Ἄλλαριωτῶν συνθήκην δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὡς γενομένην περὶ τὸ 192, τὸν δὲ δανεισμὸν περὶ τὸ 188

τιμῆσαι εἰκόνο[ς ἀναστάσει] / δοῦναι εἰκόνο[ς ἀνάστασιν] βλ., π.χ., *IG XII 7*, 410 στ. 32-3 καὶ *Syll.*³, 1102 στ. 25 ἀντίστοιχα. Γιὰ τὴν ἀνάγνωση *εἰκόνο[ς]* βλ. παραπάνω, σημ. 6.

καὶ τὴν ἐξόφλησιν τοῦ δανείου ὀλίγα ἔτη ἀργότερον»¹⁰.

Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ δὲν εἶναι ὅμως ἀναγκαστικό, πρῶτα-πρῶτα γιὰ παλαιογραφικούς λόγους, ἐφόσον τὸ στίλ τῶν γραμμάτων τῆς ἐπιγραφῆς δὲν ἀποκλείει μιὰ χαμηλότερη χρονολόγησή της, εἰδικότερα στὸν 1. αἰ. π.Χ. Τῆ διαπίστωση αὐτὴ τὴν ἐπιτρέπει τὸ σχῆμα χαρακτηριστικῶν γραμμάτων τοῦ ψηφίσματος, ὅπως τοῦ Α, μὲ τὴν μεσαία κεραία, σπασμένη, μολονότι μερικὲς φορές ἀποδίδεται καὶ μὲ εὐθεία, ὀριζόντια (κεραία), τοῦ Π ποὺ ἔχει τὶς δύο κάθετες πλευρὲς ἴσες καὶ τὴν ὀριζόντια νὰ συνεχίζεται πέρα ἀπὸ τὶς κάθετες καὶ τοῦ Θ ποὺ παρίσταται στὸ μέσο μὲ γραμμῆ. Ἐπιγραμματικὴ ἄποψη στοιχείο γιὰ μιὰ χαμηλότερη χρονολόγησή της εἶναι ἡ συνεπὴς ὀρθογράφηση τοῦ *η*¹¹.

Ὁ κυριότερος ὡστόσο λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο εἶναι δύσκολο νὰ ἀποδεχθῆ κανεὶς τὸ σχετικὸ μὲ τὴν χρονολόγησή της ἐπιγραφῆς συμπέρασμα τοῦ πρώτου ἐκδότη εἶναι τὸ ὅτι στὴν ἐπιχειρηματολογία του δὲν ἀξιοποιεῖ τὰ γνωστὰ ἀπὸ ἀλλοῦ προσωπογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν τιμώμενο πολίτη.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ σημαντικὸ ἀριθμὸ ἐπιγραφῶν, ὁ τιμώμενος Τιμησιφῶν γιὸς τοῦ Ἐπιάνακτος ἀνῆκε σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς ἐπιφανέστερες, ἀν ὄχι τὴν ἐπιφανέστερη, οἰκογένεια τῆς Πάρου στὸ χρονικὸ διάστημα μεταξὺ τῶν μέσων τοῦ 2. αἰ. π.Χ. καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1. αἰ. μ.Χ. Μὲ τὴν οἰκογένεια αὐτὴ ἀσχολήθηκε ὁ Α. J. Cossage, ὁ ὁποῖος μελέτησε τὴν δράση της καὶ συγκρότησε τὸ στέμμα της¹². Ἐπιάναξ, γιὸς τοῦ Μνησικλείδου Ἐπιάνακτος, ποὺ δρᾷ στὸ δεῦτερο μισὸ τοῦ 1. αἰ. π.Χ. καὶ ὁ τιμώμενος σὲ ἕνα ἄλλο ψήφισμα πολίτης τῆς Πάρου (*IG XII 5, 130*) ποὺ φέρει τὸ ἴδιο ὄνομα μὲ τὸν τιμώμενο στὴ νέα ἐπιγραφὴ (Τιμησιφῶν Ἐπιάνακτος).

Ὁ πρῶτος ἀναφέρεται σὲ μιὰ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ ὡς *ιερεὺς διὰ βίου* τῆς

10. Βλ. *Πεπραγμένα*, σ. 204-5. Κατὰ τὸν Ὀρλάνδο οἱ Πάριοι κατέφυγαν στὴ δανειοδότηση, γιὰ νὰ ἀνταπεξέλθουν στὶς δαπάνες καταπολέμησής μιᾶς πανώλους ποὺ ἐπληξε τὶς Κυκλάδες γύρω στὰ 188 π.Χ. Ἡ ἐρμηνεία αὐτὴ δὲν γίνεται ἀποδεκτὴ ἀπὸ τὸν L. Migeotte, *ὁ.π.*, σ. 218, ποὺ ἀπαριθμεῖ μιὰ σειρά ἀπὸ ἄλλες πιθανὲς αἰτίες οἱ ὁποῖες ἐνδέχεται νὰ προκάλεσαν τὸ δανεισμό, ὅπως ἔλλειψη σιταριοῦ, ἕνας πόλεμος ἢ ἡ κατασκευὴ ἐνὸς δημόσιου ἔργου.

11. Γι' αὐτὴ τὴ μορφή τοῦ Α βλ. *IG XII 5, 130, 135, 137* καὶ 445 ποὺ χρονολογοῦνται στὸν 1. αἰ. π.Χ. Σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ Π οἱ ἐπιγραφὲς ποὺ διαθέτουμε δείχνουν ὅτι τὸ παραπάνω σχῆμα (μὲ τὶς κάθετες πλευρὲς ἴσες ἢ τὴ δεξιὰ μικρότερη) χρησιμοποιεῖται τόσο τὸν 2. αἰ. π.Χ. (βλ. π.χ. *IG XII 5, 126, 128, 129, 186*) ὅσο καὶ κατὰ τὸν 1. αἰ. π.Χ. (βλ. στὸ ἴδιο 130, 135, 137, 445), ὀρισμένες μάλιστα φορές μὲ ἴσες ἢ ἄνισες τὶς κάθετες πλευρὲς στὴν ἴδια ἐπιγραφὴ. Τὸ Θ μὲ γραμμῆ καὶ ὄχι τελεία στὸ μέσο του χρησιμοποιεῖται στὶς παλιανὲς ἐπιγραφὲς μὲ συνέπεια ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 2. αἰ. π.Χ. καὶ ἐξῆς, ἐνῶ στὰ μέσα ἐπίσης τοῦ 2. αἰ. π.Χ. σταματᾷ ἡ ὀρθογραφικὴ ποικιλία στὴν ἀπόδοση τῆς διφθόγγου *η* μὲ *ει* ἢ *η*. Γιὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τῶν παλιανῶν ἐπιγραφῶν βλ. Β. Λαμπρινουδάκης, *Chiron* 13 (1983) 289-291.

12. Βλ. Α. J. Cossage, *The Family of Prostheneas at Paros*, *RhM* 94 (1951) 213-221. Τῆ μελέτῃ αὐτὴ ἀγνοεῖ ὁ Ὀρλάνδος.

λατρείας τοῦ Γ. Ἰουλίου Καίσαρος καὶ τοῦ Αὐγούστου, γεγονός πού δικαιολογημένα ὀδήγησε τὸν Α. J. Cossage νὰ δεχθεῖ ὅτι θὰ πρέπει νὰ γεννήθηκε γύρω στὸ 60 π.Χ.¹³. Ὁ πατέρας τοῦ Μνησικλείδης Ἐπιάνακτος γνωρίζουμε ὅτι φρόντισε γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τῶν τειχῶν τῆς πόλης τὸν 1. αἰ. μ.Χ., καταβάλλοντας πιθανὸν μέρος τῶν ἀπαιτουμένων χρημάτων¹⁴. Γιὰ τὸν δεύτερο, τὸν Τιμησιφῶντα Ἐπιάνακτος, λέγεται στὸ ψήφισμα IG XII 5, 130 ὅτι οἱ Πάριοι τὸν τιμοῦν μὲ ἀφορμὴ μιὰ πρεσβεία τοῦ πρὸς κάποιον Ρωμαῖο ἀξιωματοῦχο —ἴσως τὸν Αὐτοκράτορα ἢ τὸν ἀνθύπατο τῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀσίας— ἀφοῦ προηγουμένως τονίζουν ὅτι στὸ παρελθὸν ἀνέλαβε καὶ ἄλλες πρεσβεῖες καὶ μάλιστα σὲ δύσκολες γιὰ τὴν πόλη περιστάσεις¹⁵. Μὲ τὰ δεδομένα αὐτὰ ὁ Α. J. Cossage συσχέτισε τὰ

13. Βλ. IG XII 3, 1116 καὶ IG XII 3 Suppl., σ. 335: Τὸν ἱερέα διὰ βίου γεγονότα κατὰ τειμὴν / τοῦ Αὐτοκράτορος Καίσαρος θεοῦ Σεβαστοῦ, θεοῦ, / καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ / θεοῦ Αὐτοκράτορος Καίσαρος / Γάϊον Ἰούλιον Μνησικλείδου υἱὸν / Ἐπιάνακτα φιλοπάτριδα / ἢ βουλή καὶ ὁ δῆμος ἐτείμησεν / ἄρξαντα δις τὴν στεφανηφόρον τοῦ ἀρχοντος ἀρχὴν / ἐπὶ τε τῇ πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσεβίᾳ / καὶ ἐπὶ τῶν πεπολιτεῦσθαι τὸν ἅπαντα χρόνον / καλῶς καὶ δικαίως / καὶ συμφερόντως τῇ πατρίδι. Οἱ δύο Αὐτοκράτορες εἶναι ὁ Αὐγούστος (θεὸς Σεβαστός, θεοῦ [sc. υἱός]) καὶ ὁ Γ. Ἰούλιος Καίσαρ· βλ. Fr. Geiger, *De Sacerdotibus Augustorum Municipaliibus*, Diss. Halle 1913, σ. 10, O. Rubensohn, *RE* XVIII 4 (1949), λ. «Paros», στήλη 1829 καὶ Α. J. Cossage, *δ.π.*, σ. 217. Ὁ G. Hiller von Gaertringen πού ἀρχικὰ (1898) εἶχε πιστέψει ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ τὸν Αὐγούστο καὶ τὸν Τιβέριο (βλ. IG XII 3, 1116 σχόλια τῆς ἐπιγραφῆς «Augusti iam mortui et Tiberii sacerdos est»), ἀναθεώρησε ἀργότερα (1905, 1909) τὴν ἀποψή του καὶ δέχθηκε ὅτι ὁ πρῶτος Αὐτοκράτορας τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι ὁ Αὐγούστος· βλ. IG XII 5 (1905), 119, ὅπου παρατίθεται τὸ κείμενο τῆς IG XII 3, 1116, ἀλλὰ μὲ διαφοροποιημένη στίξη πού προϋποθέτει τὴν παραπάνω ἐρμηνεία, καὶ IG XII 5, Indices (1909), σ. 365, ὅπου στοὺς τίτλους τοῦ Αὐγούστου εὑρετηριάζει καὶ τὸν τίτλο *Αὐτοκράτορος Καίσαρος θεοῦ Σεβαστοῦ, θεοῦ* τῆς ἐπιγραφῆς IG XII 3, 1116. Τὴν παλαιότερη ἐρμηνεία τοῦ von Gaertringen ἐξακολουθεῖ νὰ υἱοθετεῖ ὁ R. Seager, *Tiberius*, London 1972, σ. 145, σημ. 4.

14. Βλ. IG XII 5, 1030 (= F. Maier, *Griechische Mauerbauinschriften*, Heidelberg 1959 Bd. I.1, 44): Ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος / Μνησικλείδην Ἐπιάνακτος / ἐπιμεληθέντα / τῆς ἐπανορθώσεως τῶν τειχῶν / καὶ τῆς κατὰ τὴν πόλιν ἀσφαλείας προνοηθέντα. Ὁ F. Maier, *δ.π.*, I 2, σ. 117, δὲν παίρνει θέση σχετικά μὲ τὸ ἂν ὁ τιμώμενος ἀσκοῦσε κάποιο ἀξίωμα ἢ λειτουργία (π.χ. τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς κατασκευῆς) ἢ ἂν ἀνέλαβε μόνο τὰ ἐξόδα ἢ μέρος τῶν ἐξόδων τῆς ἐπισκευῆς, μολονότι ἐπισημαίνει ὅτι ὁ συνδυασμὸς καὶ τῶν δύο δὲν εἶναι ἀγνωστος ἀπὸ ἀλλοῦ.

15. Βλ. IG XII 5, 130 καὶ σ. 309: [ζη]λωτῆς τῶν καλλίστων γε[ν]ομένων εὐσεβῶ[ς μὲν πρὸς τοὺς θεοὺς, εὐνόως δὲ / εἰς τοῦ]ς πολίτας, φιλοστόργως δὲ πρὸς τὴν πατ[ρίδα] διακείμενος, πάν / τα πράτ[τω]ν τὰ συμφέροντα τῶι δῆμῳ καὶ ἐν ταῖς θ[εωρ]αῖς καὶ [ἐν ταῖς πρεσβείαις] / ἐπι[θ]ιδούς ἑαυτὸν διελήλυθεν, ὑγιῶς δὲ καὶ δικαίως ἀνέ[στρα]πται / καὶ τούτω]ν πλείονας π[ρ]οθύμως ἐπιδεξάμενος ἐν ταῖς ἀναγ[καίαις] καιροῖς / τὰ συμφέροντα κατη[γ]ράσατο· ἐξ αποσταλεις δὲ πρὸς τὸν [...]. Τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ ἀξιωματοῦχος πρὸς τὸν ὁποῖο ἀποστέλλεται ὁ τιμώμενος εἶναι ὁ Αὐτοκράτορας ἢ ὁ ἀνθύπατος διατυπώνει στὰ σχόλια τῆς ἐπιγραφῆς ὁ F. Hiller von Gaertringen («imperatorem sive proconsulem»). Οἱ συμπληρώσεις στὴ φράση ἐν τε ταῖς θ[εωρ]αῖς καὶ [ἐν ταῖς πρεσβείαις] / ἐπιθιδούς ἑαυτὸν διελήλυθεν εἶναι ἀσφαλεῖς, ἀφοῦ στὴ συνέχεια τοῦ κειμένου ἀντιπαρατίθενται παλαιότερες πρεσβεῖες τοῦ Τιμησιφῶντος μὲ νεότερες. — Μὲ βάση τὸ νέο ψήφισμα καὶ τὶς χρησιμοποιούμενες ἐκεῖ φόρμουλες στὸν *cursus honorum* τοῦ τιμώμενου πολίτη εἶναι δυνατὸ ὀρισμένοι στίχοι τοῦ ψήφισματος IG XII 5, 130 νὰ

δύο πρόσωπα, θεωρώντας ὅτι ὁ δεύτερος ἦταν θεῖος τοῦ πρώτου, καὶ τοποθέτησε τὴ γέννηση τοῦ θεοῦ ὅπως καὶ τοῦ πατέρα του Γ. Ἰουλίου γύρω στὸ 93 π.Χ.

Ἡ ἀνεύρεση τῆς νέας ἐπιγραφῆς ἐπαναθέτει ὡστόσο ἓνα προσωπογραφικὸ πρόβλημα πού, ὅπως προαναφέρθηκε, δὲν ἀπασχόλησε ὅσο θὰ ἔπρεπε τὸν Ὀρλάνδο καὶ τοὺς ἄλλους ἐρευνητές: δηλαδὴ ποιά σχέση ὑπάρχει ἀνάμεσα στὸν Τιμησιφῶντα Ἐπιάνακτος πού τιμᾶται μὲ αὐτὸ καὶ στὸν ὁμώνυμό του τοῦ ψήφισματος IG XII 5, 130¹⁶. Ὅπως εὐκολα γίνεται ἀντιληπτὸ οἱ λογικὰ δυνατὲς ἐκδοχὲς μὲ βάση τὴν ἑλληνικὴ ὀνοματολογικὴ παράδοση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ὁ ἐγγονὸς φέρει τὸ ὄνομα τοῦ παπποῦ, εἶναι τρεῖς: (α) ὁ Τιμησιφῶν Ἐπιάνακτος τοῦ IG XII 5, 130 ἦταν παππὸς τοῦ Τιμησιφῶντος Ἐπιάνακτος τῆς νέας ἐπιγραφῆς· (β) ἀντίστροφα, ὁ Τιμησιφῶν Ἐπιάνακτος τῆς νέας ἐπιγραφῆς ἦταν παππὸς ἐκείνου τῆς ἐπιγραφῆς IG XII 5, 130· (γ) πρόκειται γιὰ ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπο.

Ἡ πρώτη ἀπὸ τὶς ἐκδοχὲς αὐτὲς θὰ πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ: ἡ ἀποδοχὴ τῆς θὰ συνεπαγόταν ὅτι ἡ νέα ἐπιγραφή χρονολογεῖται στὰ τέλη τοῦ 1. αἰ. μ.Χ., ἐφόσον

συμπληρωθῶν διαφορετικὰ ἀπὸ ὅτι προτείνει ὁ ἐκδότης του von Gaertringen· ἔτσι, λ.χ., ὅπως παρατήρησε ἤδη ὁ Ὀρλάνδος, *Πεπραγμένα*, σ. 201, οἱ στίχοι 5-6 μπορεῖ νὰ συμπληρωθῶν ὡς ἐξῆς: *εὐσεβῶ[ς μὲν πρὸς τοὺς θεοὺς, φιλαγάθως δὲ / πρὸς τοὺς πολῖτας, φιλοστόργως δὲ πρὸς τὴν πατρίδα διακείμενος*, πρβ. στ. 8-9 τῆς νέας ἐπιγραφῆς. Στὸ στίχο 9 ἐπίσης ἡ συμπλήρωση [καὶ τοῦτω]ν πλείονας προθύμως ἐπιδεξάμενος δὲν εἶναι ἡ μόνη δυνατή. Ὅπως σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις, δὲν ἀποκλείεται νὰ τονιζόταν στὸ ψήφισμα ὅτι ὁ τιμώμενος ἀνέλαβε τὶς περισσότερες ἀπὸ τὶς πρεσβεῖες μὲ προσωπικὰ του ἔξοδα, ὅποτε ἐξίσου πιθανὴ θὰ ἦταν ἡ συμπλήρωση: [καὶ δωρεᾶ]ν πλείονας προθύμως ἐπιδεξάμενος, πρβ. τοὺς στίχους 16-7 τῆς νέας ἐπιγραφῆς. Γιὰ παράλληλα χωρία ὅπου χρησιμοποιεῖται τὸ ἐπίρρημα *δωρεᾶν* βλ., π.χ., IG V 2, 268 (= *Syll.*³, 783) στ. 28 (*δὲς οὖν, καὶ ταῦτα [δω]ρεᾶν, πρεσβεύσας ὑπὲρ τὴν πόλιν*), SEG 32. 1306 στ. 2 (*πρεσβεύσαντα δωρεᾶν τετράκις*), *JOeAI* 28 (1933), Beibl. 72, ἀρ. 19 στ. 5 (*πρεσβεύσαντα ἕως Ρώμης δ[ω]ρε[ᾶν] πλεονάκις*) καὶ *IGRR* IV, 914 (*πρεσβεύσας δ[ω]ρεᾶν τετράκις*). Παρὰ τὴν ἔρευνα πού διενήργησα μὲ τὴν βοήθεια τῶν φυλάκων τοῦ Μουσείου τῆς Πάρου τὸ καλοκαίρι τοῦ 1986 στάθηκε ἀδύνατο νὰ ἀνεύρω τὴν πέτρα στὴν ὁποία ἦταν γραμμένο τὸ ψήφισμα IG XII 5, 130.

16. Ὁ Ὀρλάνδος, *Πεπραγμένα*, σ. 200, ἀποδέχεται τὴν ταύτιση τῶν δύο προσώπων, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι χρονολογεῖ, ὅπως εἶδαμε, τὴ νέα ἐπιγραφή τὸ 188 π.Χ. Τὴ χρονολόγηση αὐτὴ ἀκολουθοῦν ὅλοι οἱ ἐρευνητὲς πού ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν ἐπιγραφή, χωρὶς νὰ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὸ προσωπογραφικὸ πρόβλημα πού θέτει καὶ τὶς συνέπειές του γιὰ τὴ χρονολόγησή της· βλ. J. καὶ L. Robert, *Bull. épigr.* 1974, 417 (οἱ ὅτιοι ἐπαναλαμβάνουν μάλιστα ὅτι πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο πρόσωπο): Σ. Β. Σπιριδάκη, *δ.π.*, 18· L. Migeotte, *δ.π.*, σ. 216· SEG 32. 825 καὶ τελευταία Ἀ. Πετροπούλου, *δ.π.*, σ. 219, σημ. 145. Ἐξάιρεση ἀποτελεῖ ὁ Β. Λαμπρινουδάκις, *Chiron* 13 (1983) 290, σημ. 14 (πρβ. *Bull. épigr.* 1987, 221), πού δέχεται μὲ κάποιες ἐπιφυλάξεις τὴ χρονολόγηση στὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 2. αἰ. π.Χ., ἀλλὰ παρατηρεῖ δικαιολογημένα ὅτι ἡ χρονολόγηση αὐτὴ συνεπάγεται ὅτι ὁ ἀναφερόμενος στὸ ψήφισμα IG XII 5, 130 Τιμησιφῶν Ἐπιάνακτος μπορεῖ νὰ εἶναι μόνον ἀπόγονος αὐτοῦ πού ἐμφανίζεται στὴ νέα ἐπιγραφή καὶ ὄχι τὸ ἴδιο πρόσωπο. Ὁ ἴδιος δὲν ἐξειδικεύει ὡστόσο περαιτέρω τὴ συγγενικὴ σχέση ἀνάμεσα στὰ δύο πρόσωπα οὔτε ἀξιοποιεῖ τὸ ἤδη γνωστὸ στέμμα τῆς οἰκογένειας.

τὸ ψήφισμα IG XII 5, 130 χρονολογείται στὰ τέλη 1. αἰ. π.Χ. ἢ στὶς ἀρχές τοῦ 1. αἰ. μ.Χ.¹⁷. Μιὰ τέτοια χρονολόγηση ὅμως ἀντίκειται στὴν ἀποδεκτὴ ἀπὸ ὄλους τοὺς ἐρευνητὲς ἀποψη ὅτι ἡ νέα ἐπιγραφή, μὲ βάση παλαιογραφικὰ κριτήρια, ἀνήκει στὸν 2. ἢ τὸν 1. αἰ. π.Χ. (βλ. παραπάνω).

Σ' αὐτὰ τὰ κοινῶς ἀποδεκτὰ παλαιογραφικὰ δεδομένα ἀνταποκρίνεται ἡ δεύτερη ἐκδοχή. Σύμφωνα μὲ αὐτὴν οἱ πρεσβεῖες τοῦ Τιμησιφῶντος πρὸς τὴν Κρήτη καὶ ἡ ἀναζήτηση Ρωμαίου πάτρωνα ἢ πατρῶνων θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν πιθανόν μέσα στὴ δεκαετία 50-40 π.Χ., δηλ. σαρανταπέντε μὲ πενήντα χρόνια μετὰ τὴ γέννησή του, ἐφόσον μάλιστα ἀπὸ τὸ ἴδιο ψήφισμα προκύπτει σαφῶς ὅτι ὁ τιμώμενος εἶχε περάσει τὴν ἀκμὴ τῆς ἡλικίας του¹⁸.

Ἄλλὰ καὶ ἡ τρίτη ἐκδοχή, ὅτι ὁ Τιμησιφῶν Ἐπιάνακτος ποὺ ἀποστέλλεται σὲ πάτρωνες (νέα ἐπιγραφή) καὶ ὁ Τιμησιφῶν Ἐπιάνακτος ποὺ τιμᾶται γιὰ ἄλλες προσφορὲς στὴν πόλη (IG XII 5, 130) εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπο, δὲν εἶναι ἀπίθανη, τουλάχιστον ἀπὸ χρονολογικὴ καὶ παλαιογραφικὴ ἀποψη. Σύμφωνα μ' αὐτὴν θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ ἀποστολὴ σὲ πάτρωνες θὰ ἔγινε κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διακυβέρνησης τοῦ Αὐγούστου καὶ μάλιστα στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ἢ λίγο ἀργότερα. Στὴν ἴδια ἐποχὴ θὰ ἔπρεπε ἐπίσης νὰ ἀνήκουν οἱ ἀναγκαιότατοι καιροί, φράση ποὺ σαφῶς ἀναφέρει τὸ ψήφισμα καὶ ποὺ ὑποδηλώνει περιόδους πολιτικῆς καὶ κυρίως οἰκονομικῆς κρίσης¹⁹. Αὐτὰ ὅμως εἶναι ἐλάχιστα πιθανά. Καὶ τοῦτο ἐπειδὴ, ἂν δεχθοῦμε —ὅπως κάναμε ἤδη— ὅτι μὲ τὸν ὄρο *πατρωνεία* ὑπονοοῦνται Ρωμαῖοι ἀξιωματοῦχοι, μιὰ τέτοια ἀποστολὴ θὰ

17. Ὁ von Gaertringen στὸ λήμμα τῆς ἐπιγραφῆς πιστεύει ὅτι μὲ βάση τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τὸ ψήφισμα δὲ μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ πρὶν ἀπὸ τὸν 1. αἰ. π.Χ. («Litteratura aera Christiana vix antiquior typis reddi non potest»), ἐνῶ ὁ Β. Λαμπρινουδάκης, ὁ.π., δὲν ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενο μιᾶς ὑψηλότερης χρονολόγησής του στὰ τέλη τοῦ 1. αἰ. π.Χ.

18. Ὅτι ὁ Τιμησιφῶν Ἐπιάνακτος δρᾷ στὴ νέα ἐπιγραφή ἔχοντας περάσει τὴν ἀκμὴ τῆς ἡλικίας του μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνουμε ἀφενὸς τὸ γεγονός ὅτι εἶχε ἤδη ἀναλάβει πλῆθος ἀξιωματῶν (στ. 9 *ἐν τε ταῖς ἐπιμελείαις καὶ λειτουργίαις καὶ ἱερωσύναις καὶ ἀρχαῖς ταῖς ἐπισημοτάταις ὑγιῶς ἀνέστραπται*), καὶ ἀφετέρου ἡ φράση διὰ παντὸς τοῦ βίου ταύτην (sc. τὴν πρὸς τὸν δῆμον εὐνοίαν) *αἰζῶν διατετέλεκεν* (στ. 6 κ.έ.), ποὺ ἀναφέρεται στὴν ἐπιγραφή. Ἡ χρονολόγηση τῶν πρεσβειῶν τοῦ Τιμησιφῶντος μέσα στὴ δεκαετία 50-40 προϋποθέτει βέβαια ὅτι ἡ συμμετοχὴ σὲ πρεσβεία σὲ ἡλικία μεγαλύτερη τῶν 50 χρόνων εἶναι ἓνα γεγονός ἂν δχι ἀπίθανο τουλάχιστο ἐξαιρετικὰ σπάνιο καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἀξιωματῶν, πράγμα ποὺ δὲ συμβαίνει στὴν περίπτωσή μας· βλ., π.χ., τὴν περίπτωσι ἐνὸς ἐπιφανοῦς πολίτη ἀπὸ τὴν Στρατονίκεια τῆς Μ. Ἀσίας γιὰ τὸν ὁποῖο πληροφοροῦμαστε ὅτι ὕστερα ἀπὸ σεισμὸ ποὺ ἐπληξε τὴν πόλη του *ἐπρέσβευσεν ... ἐκ τὴν ἡ/[γεμ]ονίδα Ρώμην προῖκα, ὑπάρχων ὑπ[ἐρ ἐ]/βδομηκονταέτης* (M. C. Sahin, *I. v. Stratonikeia* [IK, 22,1], Bonn 1982, 1029).

19. Βλ., π.χ., Syll.³, 569 στ. 5 κ.έ.· C. B. Welles, *Royal Correspondence in the Hellenistic Period*, N. Haven 1934 (ἀνατύπ. 1966), 45 στ. 5 κ.έ.· 63 στ. 7 κ.έ.· L. Robert, *Études anatoliennes*, Paris 1937 (ἀνατύπ. 1970), σ. 57 καὶ σ. 325· Ch. Dunant - J. Pouilloux, *Recherches sur l'Histoire et les cultes de Thasos*, Paris 1958, τόμ. II, ἀρ. 170 στ. 6 καὶ 23· J. Kraus, *I. v. Sestos und der thrakischen Chersones*, Bonn 1980, ἀρ. 1 στ. 24 καὶ σχόλια [IK, 19].

ήταν σχεδόν άπιθανη στην εποχή του Αύγουστου ο οποίος περιόρισε σημαντικά, για ευνόητους πολιτικούς λόγους, τους «πελατειακούς» δεσμούς μελών της Ρωμαϊκής άριστοκρατίας στην έλληνική 'Ανατολή²⁰. Έξάλλου, ή άναφορά σέ περιστάσεις μεγάλης οικονομικής κρίσης που δείχνει ή άδυναμία τών Παρίων να αποδώσουν τά δάνειά τους και ή υποδηλώνει ή φράση *ανάγκαιότατοι καιροί* άσφαλώς δέν προσιδιάζει στα τελευταία χρόνια της διακυβέρνησης του Αύγουστου, που είναι άναμφίβολα εποχή οικονομικής άνάκαμψης για δλόκληρη την 'Ανατολή.

Για τούς λόγους αυτούς, λοιπόν, δεχόμαστε ότι ο Τιμησιφών 'Επιάνακτος της νέας έπιγραφής είναι παππος του όμώνυμου προσώπου που τιμάται στο ψήφισμα *IG XII 5, 130* και ή δράση που άναφέρεται στην έπιγραφή έμπίπτει στα μέσα του 1. αί. π.Χ. Τό συμπέρασμα αυτό έπιβάλλει, όπως είναι ευνόητο, τή διόρθωση του στέμματος που συνέθεσε ο Α. J. Cossage (βλ. πίνακα στή σ. 46).

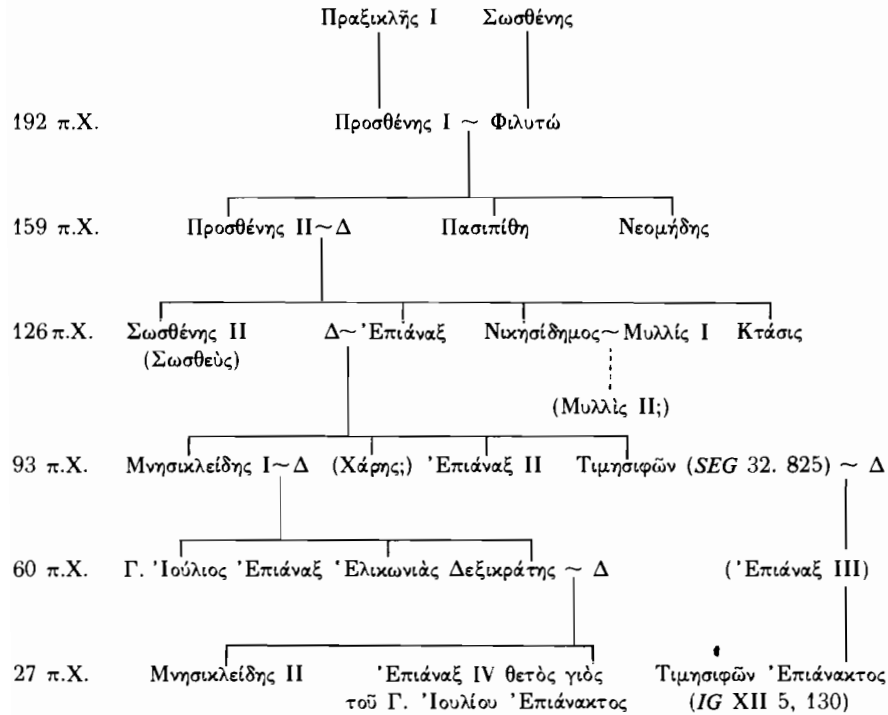
Με άφετηρία την άναχρονολόγηση του ψηφίσματος μπορούν τώρα να έξετασθούν τά δύο προβλήματα που τέθηκαν στην άρχή. Τό πρώτο από αυτά άφορα, όπως άναφέρθηκε ήδη, τις φράσεις *ο πρεσβεύσας εις Κρήτην τρις περι τής τών δανειών άποδόσεως και ανάγκαιότατοι καιροί*, με άλλα λόγια τις αίτιες που όδήγησαν την Πάρο να πάρει δάνεια από την Κρήτη και τις αίτιες που κατέστησαν την άποπληρωμή τους δύσκολη.

Τόσο οι άνάγκες της πόλης σέ χρήματα όσο και ή δυσκολία της να ξεπληρώσει τά δάνεια που συνήψε είναι στοιχεΐα που άσφαλώς δέν ξερίζουν. "Αν, όπως προτείνουμε παραπάνω, βρισκόμαστε μέσα στη δεκαετία του 50-40 του 1. αί. π.Χ., τότε δέν άποκλείεται οι Πάριοι να δανείστηκαν χρήματα, άγνωστο βέβαια πότε ακριβώς, για να άντιμετωπίσουν τις αύξημένες, άμυντικής κυρίως φύσης, δαπάνες που θά προκάλεσαν οι Μιθριδατικοί πόλεμοι και οι πειρατικές έπιδρομές έως τó 67 π.Χ.· οι δαπάνες αυτές θά μπορούσαν να άφορούν, λόγω χάρη, την έπισκευή τών τειχών της πόλης²¹. "Αν πάλι έπρόκειτο για νεότερα

20. Βλ. σχετικά 'Ι. Τουλουμάκου, *δ.π.*, σ. 321 κ.έ.

21. Με τις πειρατικές έπιδρομές που δέχεται ή Πάρος κατά τόν 1. αί. π.Χ. συνδέει ο Ο. Rubensohn, *δ.π.*, στήλη 1827 την *επανόρθωσιν* (έπισκευή) τών τειχών της, της όποίας *έπιμελητής* συμβαίνει μάλιστα να είναι, όπως είδαμε παραπάνω (βλ. σημ. 14), ο άδελφός του Τιμησιφώντος 'Επιάνακτος, Μνησικλειδής 'Επιάνακτος. Με έπιδρομές πειρατών έναντίον της πόλης συνδέουν έξάλλου ο von Gaertringen (βλ. σχόλια της έπιγραφής) και Ο. Rubensohn, *δ.π.*, στήλη 1827, και τή δράση κάποιου άγνωστου στρατηγού της, στις ένεπίγραφες βάσεις τών άνδριάντων του όποίου διαβάζουμε: *'Ο δήμος στρατηγήσαντα. 'Ο δήμος πολίτας λυτρωσόμενον* (*IG XII 5, 284*, του 1. αί. π.Χ.). Για πειρατικές έπιδρομές σέ άλλες πόλεις τών Κυκλάδων τόν 1. αί. π.Χ. βλ. *IG XII 5, 653* (Σύρος), *P. Roussel, Délos colonie athénienne*, Paris 1916, σ. 331-332 (όπου συγκεντρώνονται οι γραμματειακές και έπιγραφικές μαρτυρίες που άφορούν τή Δήλο), *IG II², 3218*, και L. Robert, *Monnaies hellénistique, Rev. Num.* 19 (1977) 24-25 (Κύθνος) και άκόμη την μεθεπόμνη σημείωση (Τήνος). 'Η πληροφορία του Πλουτάρχου ότι ο

Οικογένεια Προσθένη τῆς Πάρου*



* Οἱ χρονολογίες τοῦ στέμματος ἔχουν ὑπολογισθεῖ κατὰ προσέγγιση ἀπὸ τὸν Α. J. Cossage, *The Family of Prosthena at Paros*, *RHM* 94 (1951) 219.

δάνεια, ἐνδέχεται μὲ αὐτὰ νὰ ἀντιμετωπίστηκαν οἱ στρατιωτικὲς εἰσφορὲς ποὺ ἐπέβαλαν στοὺς Κυκλαδίτες οἱ Ρωμαῖοι στρατηγοὶ κατὰ τὶς μεταξύ τους ἐμφύλιες συγκρούσεις, ὅπως γνωρίζουμε ὅτι ἔπραξε, λόγου χάρι, ὁ Πομπήιος, προκειμένου νὰ ναυπηγήσει στόλο στὴν ἀνατολικὴ Μεσόγειο²². Τὸ σὲ ποῖο βαθμὸ

στρατηγὸς τοῦ Μιθριδάτη Ἀρχέλαος ὑπέταξε τὸ 87 π.Χ. τὶς Κυκλάδες (βλ. Σύλλας 11, 3: Ἀρχέλαος ταῖς μὲν νασι ὁμοῦ τι συμπάσης ἐπικρατῶν τῆς θαλάττης τὰς τε Κυκλάδας νήσους ἔδουλοῦτο) ἀφορᾶ ἀσφαλῶς καὶ τὴν Πάρο.

22. Βλ. G. Iul. Caesaris, *De bello civili* III, 3: *Pompeius annum spatium ad comparandas copias nactus, quod vacuum a bello atque ab hoste otiosum fuerat, magnam ex Asia Cycladibusque insulis, Corcyra, Athenis, Ponto, Bithynia, Syria, Cilicia, Phoenice, Aegypto classem coegerat,*

τὰ ἀλλεπάλληλα αὐτὰ πλήγματα ὑποχρέωναν τὶς πόλεις τῆς περιοχῆς, καὶ ὄχι μόνο τὶς μικρές, νὰ ἀναζητοῦν διαρκῶς δάνεια, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ κλονίζεται ἡ οἰκονομία τους, ἔτσι μάλιστα πού νὰ δυσκολεύονται γιὰ πολλὰ χρόνια νὰ ἀποδώσουν τὰ δάνεια πού εἶχαν πάρει, τὸ δείχνει μὲ τὸν πιὸ παραστατικὸ τρόπο τὸ γνωστὸ ψήφισμα τῆς Τήνου ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 1. αἰ. π.Χ. πρὸς τιμὴ τοῦ Ρωμαίου τραπεζίτη Λευκίου Αὐφιδίου Βάσσου²³. Συνεπῶς, τὸ νέο ψήφισμα τῆς Πάρου ἀποτελεῖ μιὰν ἀκόμη μαρτυρία πού δείχνει ὅτι καὶ ἄλλες πόλεις τῶν Κυκλάδων ἐκτὸς τῆς Τήνου βρῖσκονταν γύρω στὰ μέσα τοῦ 1. αἰ. π.Χ. σὲ δύσκολη οἰκονομικὴ κατάσταση καὶ ὅτι ἀδυνατοῦσαν νὰ ἐξοφλήσουν δάνεια πού εἶχαν συνάψει μετὰ τὸ 87 π.Χ.²⁴. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ ἴδια πληροφορία προϋποθέτει κάποια οἰκονομικὴ ἀκμὴ τῆς Κρήτης ἢ ὀρισμένων τουλάχιστον πόλεων της, πράγμα πού ἐξηγεῖται μὲ τὴν ἀνθησὴ τῆς πειρατείας πού ἀσκησαν οἱ κρητικὲς πόλεις στὸ δεῦτερο μισὸ τοῦ 2. αἰ. π.Χ. καὶ τὸ πρῶτο μισὸ τοῦ 1. αἰ. π.Χ.²⁵.

Τὸ δεῦτερο πρόβλημα πού θέτει ἡ ἐπιγραφή ἀφορᾷ τὴ χρήση τοῦ ὄρου *πατρωνεία*. Ὅπως ἀναφέρθηκε προηγουμένως, ὁ ὄρος δηλώνει πιθανότατα

magnam omnibus locis aedificandam curaverat, magnam imperatam Asiae, Syriae regibusque omnibus et dynastis et tetrarchis et liberis Achaiæ populis pecuniam exegerat.

23. Σύμφωνα μὲ τὸ ψήφισμα αὐτὸ (*IG XII 5, 860*) καὶ ἀνάμεσα στὰ ἔτη 88 καὶ 67 π.Χ. (*καθ' ὃν χρόνον ἐπιγεγόμενος ὁ κοινὸς πόλεμος καὶ συνεχεῖς πειρατῶν ἐπίπλοι*) οἱ Τήνιοι πῆραν δάνεια ἀπὸ διάφορους δανειστὲς μετὰξὺ τῶν ὁποίων ὁ πατέρας τοῦ τιμωμένου, πού τοὺς χορήγησε σὲ δύο δόσεις πέντε περίπου τάλαντα (30.500 δραχμές). Ἐξαιτίας τῶν ἀπαιτήσεων τῶν ἄλλων δανειστῶν, καὶ κατὰ πάσα πιθανότητα τῶν στρατιωτικῶν εἰσφορῶν πού ἐπέβαλαν στὴν πόλη οἱ Ρωμαῖοι στρατηγοὶ κατὰ τοὺς ἐμφυλίους τοὺς πολέμους (*διὰ τὰς ὑφ' ἐτέρων γει[ο]μένης ἐπιβαραῖσεις*), τὰ δύο αὐτὰ δάνεια ἀποδόθηκαν μόλις περὶ τὰ μέσα τοῦ 1. αἰ. π.Χ. καὶ μόνο χάρις σὲ διευκολύνσεις τοῦ τιμωμένου τραπεζίτη: τρεῖς ἀναβολές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ δύο διήρκεσαν δέκα ἕξ χρόνια καὶ δραστηκὲς περικοπὲς τῶν ληξιπρόθεσμων τόκων· βλ. ἀναλυτικὰ L. Migeotte, *δ.π.*, σ. 221-228. Γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἐξασθένηση τῶν ἐλληνικῶν πόλεων κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ρωμαϊκῶν ἐμφυλίων πολέμων βλ. M. Rostovtzeff, *The Social and Economic History of the Hellenistic World*, Oxford 1941, τόμ. II., σ. 989 κ.έ. καὶ T. R. S. Broughton, *Roman Asia Minor* στὸ συλλογικὸ ἔργο τοῦ T. Frank (ἐκδότ.), *An Economic Survey of Ancient Rome*, Baltimore 1933-1940 (ἀνατύπ. 1959), τόμ. IV, σ. 597 κ.έ.

24. Στὸ πλαίσιο τῆς ἐργασίας αὐτῆς δὲ μπορεῖ νὰ γίνῃ ἐκτενὴς λόγος γιὰ τὴν ὑπερβολικὴ, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἄποψη τοῦ M. Rostovtzeff, *δ.π.*, τόμ. II, 799 καὶ σημ. 69 ὅτι κατὰ τὸν 1. αἰ. π.Χ. καὶ ἀντίθετα μὲ τὶς ὑπόλοιπες Κυκλάδες μόνο ἡ οἰκονομία τῆς Πάρου γνώρισε ἀνάκαμψη, λόγῳ αὐξήσεως τῶν ἐξαγωγῶν τοῦ τοπικοῦ μαρμάρου. Ἡ ἄποψη αὐτὴ στηρίζεται στὴ διαπίστωση ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν γλυπτῶν τῆς πόλης πού μᾶς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ τὸν 1. αἰ. π.Χ. —περιθώρια γιὰ ἀκριβέστερη χρονολόγηση ὑπάρχουν σὲ ὀρισμένες μόνο περιπτώσεις— αὐξάνεται σὲ σχέση μὲ τὸν 2. αἰ. π.Χ. Μὲ τὴν ἄποψη αὐτὴ ἀσχολοῦμαι διεξοδικὰ στὴ διδακτορικὴ μου διατριβὴ *Πολίτευμα καὶ Κοινωνία τῶν πόλεων τῶν Κυκλάδων κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴ καὶ Αὐτοκρατορικὴ Ἐποχὴ*, Θεσσαλονίκη 1988, πού πρόκειται νὰ δημοσιευθεῖ σύντομα. Ἀξίζει πάντως νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι τὸ ἐξεταζόμενο ψήφισμα κάθε ἄλλο παρὰ ἐπιβεβαιώνει τὴν ἄποψη τοῦ μεγάλου Ρώσου ἱστορικοῦ.

25. Βλ. σχετικὰ M. Rostovtzeff, *δ.π.*, τόμ. II, σ. 785.

Ρωμαίους πάτρωνες τῆς πόλης, μιὰ καὶ τὸ ἐνδεχόμενο νὰ εἶναι ὁ ἴδιος ὁ τιμώμενος πάτρων τῆς πατρίδας του πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ γιὰ λόγους γλωσσικούς, ἀλλὰ καὶ ἱστορικούς. Γιὰ λόγους γλωσσικούς, ἐπειδὴ στὴν περίπτωση αὐτὴ θὰ σήμαινε ὅτι στὸ σχετικὸ χωρίο ἡ φράση: *pāsan eispherómenos προσκαρτερ[ίαν]* (...) *τῆς πόλεως εὐνοίαν* (στ. 18-19) συνδέεται νοηματικὰ μὲ τὴν ἀκολουθοῦσα καὶ *πατρωνεῖ[αν/ας]* (...) *κατεπράξατο* (στ. 19-20), μὲ ἄλλα λόγια ὅτι ἡ λέξη *πατρωνεῖα* συνάπτεται μὲ τὴν ἔννοια τῆς *εὐνοίας*, κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο, ἀπὸ ὅσο τουλάχιστον γνωρίζω, δὲ διαθέτουμε κανένα παράλληλο²⁶. Γιὰ λόγους ἱστορικούς, ἐπειδὴ "Ἕλληνες πάτρωνες τῶν ἰδιαιτέρων πατρίδων τους ἢ ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων καὶ ἐλάχιστοι μαρτυροῦνται καὶ μόνο στὴν αὐτοκρατορικὴ ἐποχὴ ἀπαντοῦν, ἰδίως τὴν ὕστερη²⁷.

Μὲ βάση τὰ παράλληλα ποὺ ἀναφέρθηκαν ἀπὸ τὴν Ἀφροδισιάδα καὶ τὴν

26. Ἀσφαλῶς ὡς παράλληλο χωρίο ὅπου συνάπτονται οἱ δύο ἔννοιες δὲ μπορεῖ νὰ χρησιμοποιοθεῖ ἡ φράση *εὐνοίας εἵνεκα καὶ προστασίας* ποὺ ἀπαντᾷ στὴν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή τῆς αὐτοκρατορικῆς περιόδου (2. αἰ. μ.Χ.) ἀπὸ τὸ Πέργαμο: *Α. Κούσιον Ρουφεῖνον / ἡ μητρόπολις τῆς Ἀσίας καὶ δις / νεωκόρος πρώτη Περγαμηνῶν πόλις εὐνοίας ἔνεκεν καὶ προστασίας τῆς εἰς / τὴν πατρίδα. Ἀναστήσαντος τὴν τιμὴν Κλ. Νικομήδους τοῦ φίλου* (Chr. Habicht, *Die Inschriften des Asklepieion* [Altertümer von Pergamon VIII, 3], Berlin 1969, σ. 71, ἀρ. 31). Ὅπως ἔχει ἐπισημάνει ὁ ἐκδότης τῆς Chr. Habicht (πρβ. Ἰ. Τουλουμάκου, *δ.π.* 316 καὶ σημ. 44), ἡ λέξη *προστασία* χρησιμοποιοεῖται ἐκεῖ μὲ εἰδικὸ περιεχόμενο· συγκεκριμένα ὑποδηλώνει τὸ συνήγορο μιᾶς πόλης ἐνώπιον τοῦ Αὐτοκράτορα κατὰ τὴ διεκδίκηση προνομίων, καὶ ὄχι μὲ τὸ γενικὸ τῶν πελατειακῶν σχέσεων (ἐπὶ προσώπων ἢ πόλεων) ποὺ ἔχει ἡ λέξη *πατρωνεῖα* (λ. *patronatus*), τῆς ὁποίας ἐσφαλμένα ἀναφέρεται ὡς συνώνυμη ἀπὸ ἀρκετοὺς ἐρευνητές· βλ., π.χ., J. Reynolds, *δ.π.*, σ. 20. Ἀπὸ ὅσο γνωρίζω, προκειμένου γιὰ πάτρωνες ἡ λέξη *εὐνοία* χρησιμοποιοεῖται εἴτε μόνη (*εὐνοίας ἔνεκεν / ἐπὶ τῇ πρὸς τὸν δῆμον εὐνοίαν*) εἴτε σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ οὐσιαστικὸ *ἀρετῆ* (*ἀρετῆς ἔνεκεν καὶ εὐνοίας*). Γιὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν βλ., π.χ., IGRR III, 1102· IV, 204, 928· P. Frisch, *I. v. Iliou*, Bonn 1975, 86 [IK, 3]· γιὰ τὴν δευτέραν IGRR IV, 970, 1192· A. Rehm, *I. v. Didyma* (R. Harder, ἐκδ.), Berlin 1958, 147· BCH 50 (1926) 441, ἀρ. 78· SEG 14. 557.

27. Βλ. Τουλουμάκου, *δ.π.*, 322, σημ. 58 ὅπου παρατίθενται πέντε παραδείγματα ἀπὸ τοὺς Λουσούς τῆς Ἀρκαδίας, τὴν Ἐπίδαυρο, τὸ Ἄργος, τὴν Κάλυμνο καὶ τὴν Ὀλυμπία. Ὡς *πάτρωνα καὶ εὐεργέτην* τιμᾷ ἀκόμη ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος τῆς Ξάνθου στὴ Λυκία τῆς Μ. Ἀσίας τὸν Μᾶρκον Ἀρρούντιον Κλαυδιανὸν ποὺ χρημάτισε ἀνθύπατος τῆς Μακεδονίας τὴν ἐποχὴ τοῦ Τραϊανοῦ· βλ. A. Balland, *Fouilles de Xanthos* 7 (1981) 147, ἀρ. 55 καὶ σ. 152 γιὰ τὴν ἑλληνικὴ καταγωγὴν του. [*Πάτρων*] καὶ *εὐεργέτης* τῆς Ἐπιδαύρου εἶναι ἀπὸ ὅ,τι φαίνεται (στὴ σχετικὴ φράση ἡ συμπλήρωση εἶναι πολὺ βέβαιη) ἕνας ἐπιφανὴς Ἀθηναῖος πολίτης, ὁ Κ. Ἀλλήγιος Ἐπίκτητος, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ἡ ἐπιγραφή τῆς Ἐπιδαύρου IG IV, 691 (= W. Peek, *Inschriften aus dem Asklepieion von Epidaurus*, *Abh. d. Ak. Wiss.*, Leipzig 1960, 2, σ. 130-1, ἀρ. 302) στ. 10. Κατὰ τὸν J. Oliver, *Hesperia* 11 (1942) 86, σημ. 32, ποὺ τὸν ἀκολουθεῖ ὁ M. Woloch, *Roman citizenship and the Athenian Elite A.D. 96-161. Two Prosopographical Catalogues*, Amsterdam 1973, σ. 4-5, πρόκειται γιὰ Ἀθηναῖο πολίτη ποὺ ἔζησε στὰ μέσα τοῦ 2. αἰ. μ.Χ., ἐνῶ ἡ S. Follet, *Athènes au II^e et au III^e siècle*, Paris 1976, σ. 126, τὸν θεωρεῖ Ἐπιδαύριο. Ἐφέσια ἡ πολιτογραφημένη Ἐφέσια ἐνδέχεται νὰ ἦταν τέλος ἡ «πατρῶνισσα» τῆς ἀποσπασματικῆς σωζόμενης ἐπιγραφῆς R. Merkelbach - H. Engelmann - D. Knibbe, *I. v. Ephesos*, 998, [IK, 13], ὅπου διαβάζουμε: [ἡ πα]τρῖς ἐτίμησε τὴν [πα]τρῶν[ισσαν].

Κολοφώνα μπορούμε να πούμε ότι η πόλη ἀναγκάζεται σε αυτούς τους ἀναγκαϊοτάτους καιρούς να ζητήσει την προστασία Ρωμαίων πατρώνων. Ἐκείνη ἄλλοι μερικοί εἶναι γνωστό, ὅτι καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἀξιωματοῦχοι ἐπιθυμοῦσαν τὴν προώθηση καὶ ἐμπέδωση τῶν «πελατειακῶν» τους σχέσεων μετὰ ἑλληνικὲς πόλεις τῆς Ἐπιάνης.

Τὸ γεγονός ἐξάλλου ὅτι στοὺς Ρωμαίους πάτρωνες τῆς Πάρου ἀποστέλλεται ἕνας ἐπιφανὴς πολίτης τῆς εἶναι εὐνόητο, ὅπως εὐνόητο εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι αὐτὸς θὰ εἶχε φιλορωμαϊκὰ αἰσθήματα. Ἐτσι ἐξηγεῖται, ἄλλωστε, ὅτι μερικές δεκαετίες ἀργότερα μέλος τῆς ἴδιας οἰκογένειας ἔχει τὸν τίτλο τοῦ Ρωμαίου πολίτη, ὀνομάζεται Γ. Ἰούλιος καὶ ἀκόμη διατελεῖ ἱερέας τῆς αὐτοκρατορικῆς λατρείας στὴν πατρίδα του. Ἡ ἀπόκτηση τοῦ τίτλου τοῦ Ρωμαίου πολίτη ἐκείνη τὴν ἐποχὴ εἶναι, ὡς γνωστό, σπάνιο φαινόμενο²⁸. Τὸν καθοριστικὸ ρόλο ποὺ παίζει στὴν Πάρου αὐτὴ ἡ φιλορωμαϊκὴ οἰκογένεια ὑποδηλώνει ἐπίσης τὸ γεγονός ὅτι τὴν πρόταση γιὰ νὰ τιμηθεῖ ὁ ἐν λόγω ἐπιφανὴς πολίτης Τιμησιφῶν Ἐπιάννακος τὴν κάνει ὁ ἀδελφός του Ἐπιάνναξ.

Μολονότι τὰ στοιχεῖα ποὺ μᾶς δίνει ἡ νέα ἐπιγραφή ἀπὸ τὴν Πάρου ἐξαιτίας τῆς πολὺ ἀποσπασματικῆς κατάστασής της δὲν εἶναι ἐπαρκῆ, μπορούμε νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ ὑπαρξὴ ρωμαϊκῆς πατρωνείας στὴν πόλη πρέπει νὰ θεωρηθεῖ πολὺ πιθανή. Οὔτε οἱ εἰδικὲς συνθήκες²⁹ ποὺ προκάλεσαν τὴν ἀναζήτηση, οὔτε βέβαια καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Ρωμαῖοι ἀξιωματοῦχοι ποὺ θὰ ἔπαιζαν αὐτὸ τὸ ρόλο, μπορούν νὰ ἐξακριβωθοῦν. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἡ ἐπιγραφή ἔχει ἰδιαίτερη ἱστορικὴ σημασία, γιὰ τὸ μᾶς ἐπιτρέπει, σὲ συνδυασμὸ μετὰ τὴν ἐπιστολὴ ἀπὸ τὴν Ἀφροδισιάδα καὶ τὸ τιμητικὸ ψήφισμα ἀπὸ τὴν Κολοφώνα, ποὺ ἀναφέρθηκαν στὴν ἀρχή, νὰ δοῦμε τὴν κρισιμότητα τῆς κατάστασης ποὺ ὄδηγοῦσε τίς ἑλληνικὲς πόλεις σὲ ἀναζήτηση Ρωμαίων πατρώνων.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Π. Μ. ΝΙΓΔΕΛΗΣ

28. Ἐπὶ ὅσο γνωρίζω ἡ περίπτωση τοῦ Γ. Ἰουλίου Ἐπιάννακος εἶναι ἡ μόνη βέβαιη περίπτωση πολίτη πόλης τῶν Κυκλάδων ποὺ παίρνει τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τῆ ρωμαϊκῆς πολιτείας (civitas romana). Γιὰ τὸν περιορισμένο ἀριθμὸ κατοίκων τῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀσίας ποὺ εἶχαν τὴ ρωμαϊκὴ πολιτεία κατὰ τὴν ὕστερη ρεπουμπλικανικὴ περίοδο καὶ τὴν αὐγουστιαία ἐποχὴ βλ. τελευταῖα Β. Holttheide, *Römische Bürgerrechtspolitik und römische Neubürger in der Provinz Asia*, Freiburg 1983, (Hochschulsammlung Philosophie, Geschichte Bd. 5) σ. 19-52.

29. Λόγω τῆς ἀποσπασματικῆς κατάστασης τῆς ἐπιγραφῆς θὰ ἦταν παρακινδυνευμένο νὰ διατυπωθεῖ ὅποιαδήποτε ὑπόθεση σχετικὰ μετὰ τὸ ἂν καὶ ποιά σχέση ὑπῆρχε ἀνάμεσα στοὺς Ρωμαίους πάτρωνες καὶ τὰ δάνεια ποὺ δυσκολεύεται νὰ ἀποδώσει ἡ πόλη.